

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ТА РОБОТИ З ДИТЯЧОЮ КНИЖКОЮ

Подановська Г.В.

*викладач Педагогічного фахового коледжу
Львівського національного університету імені Івана Франка
Україна, м. Львів*

WAYS OF THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL PUPILS AT THE LESSONS OF LITERARY READING AND WORK WITH CHILDREN'S BOOK

Podanovska H.V.

*teacher at Pedagogical Professional College of
Ivan Franko National University of Lviv,
Lviv*

Анотація

У статті розглядаються шляхи формування комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти на уроках літературного читання та роботи з дитячою книжкою. На сьогодні це досить актуальна проблема, бо цілеспрямована робота з формування мовленнєво-комунікативних якостей належить до одного з провідних навчальних завдань Нової української школи, а рівень мовленнєво-комунікативної компетентності – це свідчення особистісної розвиненості учня.

Abstract

The article deals with the ways of the formation of communicative competence of primary school pupils at the lessons of literary reading and work with children's book. Nowadays it's rather actual problem as the purposeful work on behalf of the formation of speech and communicative skills belongs to one of the leading educational tasks of New Ukrainian school, and the level of speech and communicative competence is a sign of decent personal intelligence.

Ключові слова: комунікативна компетентність, здобувачі початкової освіти, літературне читання, робота з дитячою книжкою, початкова школа.

Keywords: communicative competence, primary school pupils, literary reading; work with children's book, primary school.

Постановка проблеми. Сучасні зміни в соціально-економічному, духовному розвитку українського суспільства, прагнення інтегруватися до світового освітнього простору вимагають оптимізації освіти в початковій школі

та вдосконалення формування комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти, покращення мовленнєвої підготовки учнів.

Навчання у початковій школі спрямовано на підготовку молодшого школяра, спроможного використовувати отримані знання в умовах навчальної комунікації. Тенденція зміни знаннєвої освітньої педагогіки на компетентнісну викликана сучасними соціальними вимогами, оскільки потребує виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних до взаємодії. Компетентнісний підхід є не лише перспективним, а й фокусує основні зусилля учасників педагогічного процесу на створенні середовища, оптимального для особистісної самореалізації учня. Особливого значення він набуває в інтегральному поєднанні з комунікативним підходом, що наближає навчальний процес до реальних умов спілкування [1, с. 3].

Загальномовленнєві уміння мають міжпредметний характер і удосконалюються в учнів упродовж усієї початкової школи і на всіх уроках. Можливості ж літературного читання в мовленнєвому розвитку здобувачів початкової освіти важко переоцінити. «Початкова літературна освіта – це підмурівок фундаменту, на якому ґрунтується вивчення літератури у середній школі. Вчителеві слід не тільки навчити молодших школярів читати, а й сформувати в них уміння аналізувати літературно-художній твір, осягати його естетичну цінність» [4, с. 82], що неможливо зробити без сформованого зв'язного мовлення учнів. Процес читання розглядається психологами як специфічний вид комунікативно-пізнавальної діяльності людини. «Література занурює учнів у стихію рідної мови, ознайомлює їх із творами, які увійшли до золотого фонду культури, вчить сприймати художнє мовлення. У процесі вивчення художнього твору реалізуються усі функції мовлення – комунікативна, когнітивна, емоційна, поетична, естетична. У спілкуванні з художнім твором дитина є безпосереднім учасником процесу, вона висловлює свої емоції, викликані під час читання художнього твору, пізнає закономірності літератури як мистецтва слова, розширює та поглиблює свої уявлення про дійсність» [2, с. 17].

Отже, актуальність даної теми визначається, з одного боку, завданнями реформування мовної освіти в Україні, спрямованими на розвиток комунікативної компетентності як однієї з ключових компетентностей початкової школи, з іншого, - відсутністю спеціально розробленої системи роботи над формуванням комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти.

Аналіз останніх досліджень. Значний внесок у вирішенні проблеми комунікативної компетентності молодших школярів зробили Бадер В., Бунаков М., Буслаєв Ф., Варзацька Л., Вашуленко М., Горецький В., Гудзик І., Джежелей О., Каніщенко А., Ладиженська Т., Львов М., Пономарьова К., Савченко О., Хорошковська О. та інші, які визначили шляхи, методи, прийоми, способи роботи з розвитку мовлення учнів початкової ланки освіти, але мовленнєвий розвиток молодших школярів на уроках читання, хоч і є передбачуваним у цьому контексті (праці Вашуленко О., Дубовик С., Науменко В., Савченко О., Ткачук Г.), залишається сьогодні малодослідженим.

Виклад основного матеріалу. Комунікативна компетентність містить три складові: мовну, мовленнєву і соціокультурну, має за мету формування культури усного та писемного мовлення як засобу вільного спілкування та самовираження.

Уроки літературного читання та роботи з дитячою книжкою надають великі можливості для ознайомлення учнів з найважливішими правилами усного та писемного мовлення і спілкування. Школярів необхідно вчити стежити за розвитком думки, адекватно приймати емоційно-оцінну інформацію; помічати в тексті слова, найбільш важливі для розуміння висловлювання; усвідомлювати значення загального тону, тембру, темпу, сили голосу. Розвиток уміння уважно слухати, розуміти прослухане, виконувати після одного прослуховування певні завдання відбувається не тільки на матеріалі зв'язних (діалогічних і монологічних) висловлювань, а й на матеріалі, складеному з окремих одиниць різних мовних рівнів. У роботі з аудіювання, як правило, використовують фронтальні види роботи; для неї плануються завдання, виконання яких не вимагає від учня усних чи письмових

висловлювань. До таких завдань належать: виконання дії, описаної у тексті, малюнка за текстом; вибір із пропонованих відповідей правильного варіанта відповіді на запитання до тексту тощо.

Формування, розвиток навичок мовленнєвої діяльності передбачає роботу над побудовою діалогічних і монологічних висловлювань. Мається на увазі переказ готових текстів і побудова своїх висловлювань на основі прочитаних чи прослуханих творів, переглянутих фільмів, розповідей родичів, знайомих про ті чи інші події, про випадки із повсякденного життя школярів. Необхідно пропонувати учням складати усні та письмові висловлювання з безпосередньо комунікативною метою (запрошення, вітання, оголошення, вибачення тощо). Ця робота виконується учнями самостійно або з опорою на різні допоміжні матеріали, пропоновані вчителем: план, ключові слова, словосполучення, речення, початок чи кінець висловлювання, малюнок чи серія малюнків.

Важливо, щоб в організації мовленнєвої діяльності учнів на уроках склалися такі ситуації, які спонукали б їх до говоріння. З цією метою використовуються сюжетно-рольові ігри, в яких умовно визначається місце дії (у класі, автобусі, парку, магазині), співрозмовник (товариш, молодший брат, мама, гість з іншого міста, села), мета висловлювання (про щось розповісти, повідомити, переконати).

У розвитку усного (діалогічного, монологічного) мовлення доцільно широко використовувати роботу в парах і невеликих групах, яка дає можливість висловлюватись більшості учнів класу. При цьому важливо прищеплювати школярам культуру спілкування, яка виявляється не тільки в доречному використанні формул мовленнєвого етикету, а й в умінні слухати співрозмовника, призупинити своє мовлення, щоб дати можливість іншому, погоджувати свої репліки з тим, що сказав співрозмовник, в умінні сказати йому добре слово, висловити критичне зауваження в такій формі, щоб нікого не образити.

Повноцінному засвоєнню значення слова сприяє використання його учнями у власному мовленні, тобто у монологі. Добираючи слова для засвоєння, слід виходити не лише з теми уроку, а й з такого вибору слів, який

давав би можливість побудувати діалог, адже формування умінь спілкування – кінцева мета навчання української мови.

Учитель має знати, що учень здатен засвоїти протягом уроку до 6 слів і граматичних конструкцій з цими словами і що робота над їх засвоєнням складається з двох етапів.

Перший з них - пояснення (семантизація) на основі унаочнення, перекладу рідною мовою й первинне кількаразове приговорювання слів і граматичних конструкцій (тренінг) за вчителем. Другий – активізація слів і граматичних конструкцій у мовленні.

Багатство словникового запасу людини – ознака її високого інтелектуального розвитку. Тому роботі над словником учнів необхідно приділяти особливу увагу.

Виділяють такі напрямки словникової роботи:

- збагачення словника, тобто засвоєння нових слів та нових значень слів, що раніше школярам були невідомі;
- уточнення словника, тобто поглиблення розуміння уже відомих слів, з'ясування відтінків у значенні між синонімами, добір антонімів, аналіз багатозначності;
- активізація словника, тобто використання якомога більшої кількості слів у мовленні кожного учня, введення слів у речення, засвоєння сполучуваності слів з іншими словами, доцільність їх використання в конкретному тексті;
- вилучення не літературних слів, русизмів, що вживаються іноді молодшими школярами, виправлення помилок у наголошуванні та вимові слів.

Основним засобом організації мовленнєвої діяльності дітей на уроці літературного читання є тексти трьох джерел:

- народна мудрість, виплекана віками, - казки, міфи, легенди тощо;
- натхненне, пристрасне слово майстрів української літератури – Г.Сковороди, Т.Шевченка, І. Франка, Л. Українки, О. Пчілки, В. Сухомлинського та ін..;
- майстерні, захоплюючі зразки науково - пізнавальної літератури.

Матір'ю навчання стають не розрізнені слова і речення, а самі взірці красного письменства, одухотворені ідеалами правди, добра, істини. Від уроку

до уроку змінюється зміст граматичних знань. Незмінною ж застається владна сила художнього образу, як втілення віри народної в торжество добра над злом.

Бажання вчитися, мотиваційний аспект пізнання значно підсилюється також завдяки тому, що тексти, дібрані для створення мовленнєвих ситуацій та побудови комплексних вправ, поєднуються з різними видами діяльності, в яких найповніше розкриваються нахили, інтереси дітей молодшого шкільного віку (грою, драматизацією, спостереженнями, дослідницькою діяльністю).

Діалог – це форма спілкування, яка переважає у повсякденному житті, професійній діяльності людини. Державний стандарт початкової загальноосвітньої школи серед вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів початкової школи визначає «розвиток умінь висловлювати в усіх доступних для них формах, типах і стилях мовлення»[3].

Становлення діалогічної форми спілкування проходить ще у дошкільному віці, але оволодіння діалогом – більше, ніж оволодіння просто композиційною формою мовлення. Це насамперед, формування діалогічної позиції. Уміння слухати і розуміти співрозмовника, привертати його увагу до себе і своєї діяльності, цікавитися співрозмовником і бути цікавим йому. Зразки ведення діалогу діти одержують у спілкуванні з дорослими, а спілкування з ровесниками – це сфера розвитку істинної мовленнєвої самодіяльності, важливий показник сформованості комунікативних здібностей [5, с. 115-118].

Розвиваючи писемне мовлення молодших школярів, учитель має заохочувати їх записувати свої думки, враження, писати про те, що їх справді хвилює. Важливим фактором є така організація роботи, за якої у того, хто робить записи, були б зацікавлені читачі або слухачі, готові обговорити написане (передусім його зміст, а не огріхи в побудові речень, правописі). При цьому необхідно вчити школярів удосконалювати, виправляти, переписувати свої роботи.

Формування комунікативних умінь, тобто умінь спілкуватися, насамперед вести діалог на основі одержаних знань і початкових умінь, також має відбуватися на кожному уроці. Так само комплексно слід підходити і до формування умінь писемного мовлення. Тут необхідний зв'язок між

літературним читанням і розвитком мовленнєвих і комунікативних умінь, а також українською мовою і зазначеними уміннями. Мовленнєві уміння – це здатність мовця виконувати мовленнєві дії відповідно до комунікативних умов і мети спілкування. Ці уміння включають удосконалення звуковимови і культури мовлення, роботу над збагаченням, уточненням і активізацією словника, опанування граматичного ладу мовлення.

Мовленнєві уміння тісно пов'язані з навичками, що являють собою способи реалізації комунікативних дій. Комунікативні уміння формуються під час роботи над усним і писемним мовленням і вдосконалюються на основі знань граматичної і стилістичної основ мови. Вони забезпечують розвиток власне мовленнєвих умінь: орієнтацію в умовах, змісті висловлювання, формі його викладу; групування зібраного матеріалу, визначення послідовності частин тексту, виділення слів, важливих для висловлювань; удосконалення власного тексту.

Широкі обрії для формування у дітей комунікативної компетентності розкривають уроки роботи з дитячою книжкою. Коли учень розуміє, що в його товаришів і вчителя перед очима той самий текст, що і в нього, то читання вголос він вважає нудним. А читання з комунікативною метою – з метою донести до слухачів зміст незнайомого для них тексту, зацікавити їх – стимулює його застосовувати засоби виразності: звукові (сила голосу, висота, тембр, мелодія голосу, тон, темп мовлення, паузи) і візуальні (поза, жести, міміка, погляд). Таким чином у дітей формується інтерес до їхнього власного мовлення.

Формування комунікативної компетентності молодших школярів на уроках літературного читання та роботи з дитячою книжкою вимагає урізноманітнення форм організації навчальної діяльності. При цьому перевага надається формам, які створюють таку мовленнєву ситуацію, коли кожний учень має можливість висловитись, проявити себе в комунікативному процесі. Ефективним з таких позицій є інтерактивне навчання, організація якого передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, які сприяють формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню

атмосфери співробітництва, взаємодії. Проте різноманітні методи, прийоми, форми навчання не повинні бути самоціллю. Їх добір і використання слід підпорядковувати змісту й меті навчального предмета, у нашому випадку - формуванню в здобувачів початкової освіти комунікативної компетентності.

Висновки. Отже, сучасний стан суспільних процесів дозволяє констатувати той факт, що природне формування комунікативної компетентності не відповідає вимогам соціальної дійсності. Вирішенням цієї проблеми є цілеспрямоване формування комунікативної компетентності в навчально-виховному процесі. Окрім того, що формування в учнів комунікативної компетентності є необхідною умовою побудови лінгвістично і педагогічно обґрунтованої системи навчання мови та розвитку мовлення, воно ще й відкриває нові можливості в розв'язанні проблем особистісного та професійного зростання людини, вимагає не просто відповідних знань, а й умінь застосовувати свої знання в практичній діяльності.

Список літератури

1. Васильєва О.В. Формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами міжпредметних зв'язків: автореф. дис....канд. пед. наук: 13.00.09. Тернопіль, 2015. 23с.
2. Вашуленко М.С. Методика викладання української мови в початковій школі. Київ, 2008.318с.
3. Державний стандарт початкової освіти (2018). URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-rochatkovoyi-osviti> (дата звернення: 10.02.2021).
4. Фенцик О.М. Формування читацької компетентності здобувачів початкової освіти: аналіз художнього тексту// Збірник наук. праць[Херсонського державного університету]. Педагогічні науки, 2018. Вип. 82(3). С. 81-85.
5. Цєпова І.В. Розвиток навичок мовленнєвої діяльності молодших школярів: аудіювання, говоріння. Харків: Ранок, 2008. 225 с.